

Вучэбны дапаможнік «Беларуская мова. 4 клас» для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

У 2018/2019 навучальным годзе навучанне беларускай мове ў IV класе будзе адбывацца па адзіным вучэбным дапаможніку для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання (Свірыдзенка, В. І. Беларуская мова : вучэб. дапам. для 4-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання : у 2 ч. / В. І. Свірыдзенка. — Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2018). Вучэбны дапаможнік распрацаваны з улікам зыходных палажэнняў кампетэнтнаснага, лінгвакультуралагічнага, камунікатыўна-дзейнаснага і асобна арыентаванага падыходаў. Ён захоўвае традыцыі вывучэння тэксту, сказа, часцін мовы, закладзеныя ў вучэбныя дапаможнікі для II–III класаў, і ўключае матэрыял, накіраваны:

- на засваенне моўных ведаў, авалоданне нормаў беларускай літаратурнай мовы, выпрацоўку ў навучэнцаў моўных уменняў і навыкаў;

- выпрацоўку маўленчых уменняў і навыкаў;

- выпрацоўку камунікатыўных уменняў і навыкаў;

- засваенне навучэнцамі беларускага маўленчага этыкету, норм маўленчых паводзін у розных сітуацыях зносін.

Першая зместавая лінія прадстаўлена звесткамі аб сістэме **моўных адзінак і заканамернасцяў іх функцыянавання** (правілы, лінгвістычная інфармацыя для азнаямлення, табліцы скланення назоўнікаў, прыметнікаў, займеннікаў, табліцы спражэння дзеясловаў); **алгарытмамі правядзення розных відаў разбору** (частковага марфемнага і марфалагічнага) і выбару напісання канчаткаў прыметнікаў, дзеясловаў; **практыкаваннямі**, накіраванымі на адпрацоўку інтанацыйных, лексіка-граматычных, арфаграфічных і пунктуацыйных уменняў і навыкаў навучэнцаў.

Другая зместавая лінія прадстаўлена практыкаваннямі, якія маюць на мэце выпрацоўку ў навучэнцаў **уменняў і навыкаў аўдзіравання, чытання, гаварэння, пісьмовага маўлення**. Работа па фарміраванні ўменняў навучэнцаў ствараць уласныя выказванні ў вуснай або пісьмовай форме арганізуецца на аснове аналізу ўзорных тэкстаў.

Трэцяя зместавая лінія прадстаўлена практыкаваннямі, накіраванымі на выпрацоўку **ўменняў і навыкаў выкарыстання розных відаў маўленчай дзейнасці ў пэўных маўленчых сітуацыях**.

Чацвёртая зместавая лінія прадстаўлена практыкаваннямі і заданнямі, накіраванымі на **засваенне ветлівых слоў і зваротаў**, што выкарыстоўваюцца ў розных сітуацыях зносін.

**Свірыдзенка
Вольга Іванаўна,**

кандыдат педагагічных навук, дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. Аўтар падручнікаў «Беларуская мова» для II, III, IV класаў, рабочых сшыткаў для вучняў, метадычных дапаможнікаў для настаўнікаў пачатковых класаў.

Дапаможнік утрымлівае заданні, якія садзейнічаюць дасягненню вучнямі метапрадметных вынікаў навучання: развіццю ўмення прымаць і захоўваць мэты і задачы вучэбнай дзейнасці, выконваць заданні творчага і пошукавага характару, планаваць і кантраляваць свае вучэбныя дзеянні, працаваць з мадэлямі і схемамі, выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для рашэння камунікатыўных і

пазнаваўчых задач, будаваць разважанні; авалоданню лагічнымі аперацыямі параўнання, аналізу, сінтэзу, абагульнення, класіфікацыі, навыкамі сэнсавага чытання тэкстаў.

У дапаможнік уключаны заданні, накіраваныя на развіццё ў вучняў **уменняў працаваць з рознымі крыніцамі інфармацыі на беларускай мове** (інтэрнэт-рэсурсы, энцыклапедыі, слоўнікі).

Для арганізацыі кагнітыўнай рэфлексіі пасля вывучэння кожнага раздзела дапаможніка прапануюцца рубрыка «Правер сябе».

Асабліва ўвага надаецца **этапу знаёмства з новым матэрыялам**. Пазнанне і асэнсаванне навучэнцамі моўных з'яў адбываецца ў працэсе сумеснай дзейнасці з настаўнікамі і аднакласнікамі, накіраванай на сінтаксічны разбор і пераканструяванне сказаў, групоўку і частковы марфалагічны разбор вывучаемых часцін мовы, аналіз ўзорных тэкстаў невялікага аб'ёму з мэтай выяўлення функцыянальных магчымасцей моўных адзінак.

Варыянты вывучэння новага матэрыялу распрацаваны з улікам магчымасці рацыянальнага выкарыстання праблема-пошукавых метадаў, якія дазваляюць рэалізоўваць пазнаваўчую, пераўтваральную і даследчую функцыі вучэбнай дзейнасці. Для арганізацыі пошукавай і даследчай дзейнасці ўводзіцца рубрыка «Праблемнае пытанне». Для фарміравання спосабаў дзейнасці ў дапаможніку прадугледжаны алгарытмы, якія складаюцца самімі навучэнцамі. Апорныя схемы ў сімвальнай форме тлумачаць асноўныя правілы, спрыяюць іх запамінанню. Рубрыка «Звяжы вузляк!» знаёміць вучняў з пэўнымі моўнымі адметнасцямі, якія засвойваюцца на практычным узроўні.

Вучэбны матэрыял дапаможніка ўяўляе сабой сістэму вучэбна-практычных задач, у працэсе рашэння якіх навучэнцы не толькі знаёмяцца з моўнымі адзінкамі, асабліва з функцыянаваннем ў маўленні і культурнай інфармацыяй, заключанай у іх, але і выпрацоўваюць уменні карыстацца гэтымі адзінкамі ў працэсе зносін з іншымі людзьмі.

РАСПРАЦОЎКІ ЎРОКАЎ ПА НОВЫМ ВУЧЭБНЫМ ДАПАМОЖНІКУ

Метадычныя рэкамендацыі да вывучэння раздзела «Паўтарэнне»

Вывучэнне беларускай мовы ў IV класе пачынаецца з раздзела «Паўтарэнне», які мае на мэце актуалізаваць веды вучняў пра значэнне і будову слова, правапіс марфем, часціны мовы і іх граматычныя катэгорыі. З апорай на схемы навучэнцаў прапануецца ўспомніць, у якім значэнні могуць ужывацца словы, якія часткі вылучаюцца ў слове, якія прыстаўкі пішучца нязменна, а правапіс якіх залежыць ад першага гукі караня. З апорай на табліцу вучням прапануецца прыгадаць вывучаныя часціны мовы, іх граматычныя катэгорыі і сінтаксічную ролю ў сказе. Навучэнцы практыкуюцца ў правядзенні частковага фанетычнага і марфемнага разбору слоў, у вызначэнні прамога і пераноснага значэння слоў у сказах, тэкстах. У ходзе знаходжання і падбору аднакаранёвых слоў да прапанаваных прыгадваюцца выпадкі чаргавання гукі ў каранях слоў, антанімічныя прыстаўкі. Шэраг практыкаванняў дапамагае актуалізаваць веды вучняў пра тыпы сказаў па мэце выказвання, пра правілы іх афармлення на пісьме. Адначасова арганізуецца праца па развіцці маўлення: адпрацоўка правільнага вымаўлення гукі і іх спалучэння ў працэсе чытання і завучвання скорагаворак; тлумачэнне значэнняў міжмоўных амонімаў, падбор супрацьлеглых па значэнні слоў; тлумачэнне значэнняў прыказак, дапаўненне сказаў словамі, складанне сказаў з асобных слоў; сэнсавое чытанне тэкстаў, складанне вусных выказванняў пра рэжым дня, пра спосабы вызначэння часу. Для высокаматываваных вучняў прадугледжана падрыхтоўка вусных паведамленняў на аснове працы з рознымі крыніцамі інфармацыі (дзіцячыя энцыклапедыі, інтэрнэт-рэсурсы).

Урок 1. Паўтарэнне: склад слова, аднастайнае напісанне караня ў аднакаранёвых словах

Мэты: актуалізаваць веды навучэнцаў пра склад слова, аднакаранёвыя словы, пра змены галосных і зычных гукі ў каранях слоў, пра прамое і пераноснае значэнне слоў; адпрацоўваць уменне знаходзіць аднакаранёвыя словы ў кантэксце, выдзяляць у іх карань, падбіраць аднакаранёвыя словы да прапанаваных, перадаваць на пісьме змены гукі ў каранях слоў; развіваць арфаграфічную пільнасць, узбагачаць слоўнік запас навучэнцаў прыказкамі пра навуку, вучэнне; выхоўваць цікавасць да вучобы, жаданне вучыцца.

Абсталяванне: заданні на дошцы.

1. Паўтарэнне вывучанага.

1. Уступная гутарка.

— Дзеці, вы ўжо сталі чацвёртакласнікамі. У гэтым навучальным годзе мы з вамі будзем працягваць спасцігаць таямніцы беларускай мовы. Дапаможа нам у гэтым падручнік. Разгледзьце яго ўважліва, звярніце ўвагу на змест, форзацы. (З апорай на змест і форзацы дапаможніка вучні называюць тэмы, якія будуць вывучацца на ўроках беларускай мовы.) Звярніцеся да ўмоўных абазначэнняў на с. 2. Вы ўжо сустракаліся з імі ў падручніку трэцяга класа. Што яны нам падказваюць? (Вучні разглядаюць умоўныя абазначэнні, прыгадваюць іх значэнне, знаходзяць іх у дапаможніку.)

2. Праца з падручнікам.

— Спачатку мы ўзнавім веды пра беларускую мову, якія атрымалі ў папярэдніх класах. Разгледзьце

ўважліва схему на с. 3. Адкажыце, з чаго складаюцца словы? (*3 гукаў, літар, складоў, з караня, канчатка, прыстаўкі, суфікса.*) Колькі гукаў і колькі літар у слове *закладка*? Якой літарай абазначаецца ў ім гук [т]? Чаму? Колькі складоў у гэтым слове? Чаму? Назавіце націскны склад. Прачытайце словы, запісаныя на дошцы: *закладкі, закладваць*. Якое з іх з'яўляецца формай слова *закладка*, а якое — аднакаранёвым словам да яго? Дакажыце.

Практыкаванне 1.

— Разгледзьце малюнак на с. 3. Як вы думаеце, пра што пойдзе размова ў тэксце? Прачытайце тэкст. (*Чытанне вучнямі.*) Чаму вучэнне з'яўляецца працай? Як зрабіць гэтую працу радаснай? Раскажыце, чым запомніўся вам першы ўрок у гэтым навучальным годзе. (Заслухоўваюцца выказванні некалькіх вучняў.) Якія аднакаранёвыя словы сустрэліся ў тэксце? (Вучні называюць і запісваюць парамі словы *вучыцца* — *вучэнне, даведваемся* — *ведаў*, выдзяляюць у іх карань.) Знайдзіце і назавіце ў тэксце формы аднаго і таго ж слова. (*Першы — першага, дзень — днём.*) Колькі гукаў і колькі літар у слове *дзень*? Чаму літар у гэтым слове больш, чым гукаў? Знайдзіце ў тэксце словы, у якіх гукаў больш, чым літар. (*Пачынаем, радасная, даведваемся, новае, цікавае.*)

Практыкаванне 2.

— Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць? (Вучні выказваюць свае меркаванні.) Колькі слоў у прыказцы? Як пішацца *не* з дзеясловам? Назавіце зацвярдзелыя зычныя гукі ў словах. Якія літары пішуцца пасля *ч, ж*? Запішыце прыказку. Назавіце ў ёй аднакаранёвыя словы. (*Навука, вучыць.*) Выдзеліце ў іх карань. Якія гукі змяніліся ў карані слоў? Ці можам мы растлумачыць змену гэтых гукаў у карані вядомымі нам правіламі? (*Не.*) Успомніце, як называецца чаргаванне зычных [к] — [ч] у карані слова. (*Гістарычнае чаргаванне.*) Прачытайце прыказкі, запісаныя на дошцы: *Не навучыцца, пакуль не намучыцца. Адклад не ідзе ў лад*. Выберыце тую з іх, якая аб'яднана адной тэмай з прыказкай практыкавання. Дакажыце свой выбар.

— Разгледзьце ўважліва схему на с. 4. Якую манету называюць *залатой*? (*Зробленую з золата.*) У якім значэнні ўжыта гэтае слова ў спалучэнні? (*У прамым.*) Якую пару восені называюць *залатой*? (*Пачатак восені, калі на дрэвах жаўце і чырванее лісце.*) У якім значэнні ўжыта гэтае слова ў спалучэнні? (*У пераносным.*) У якім значэнні могуць ужывацца словы? (*У прамым і пераносным.*) Прачытайце сказы пад малюнкамі. У якім сказе выдзеленае слова ўжыта ў прамым значэнні, а ў якім — у пераносным?

Практыкаванне 3.

— Прачытайце верш. (Чытанне верша вучнямі па строфах.) Якія дзівосы адбываюцца ў прыродзе ў пачатку восені? Прачытайце сказ, якім можна падпісаць малюнак на с. 5. Знайдзіце ў вершы дзеясловы, якія надаюць раслінам і жывёлам уласцівасці людзей. (*Пакаціўся, пабег, іграюць,*

ходзяць, засядаюць.) У якім значэнні яны ўжыты ў творы? Запішыце першы слупок верша, раскрываючы дужкі. (Запіс з каменціраваннем.) Якія з прапанаваных слоў з'яўляюцца аднакаранёвымі да слова *звонкі (ходзяць)*? Чаму вы не назвалі слова *званне (рухаюцца)*? Запішыце аднакаранёвыя словы і выдзеліце ў іх карань. (Падчас запісу вучні тлумачаць змены, якія адбыліся ў каранях слоў.)

Практыкаванне 4.

— Прачытайце скорагаворку. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць яе. (Праводзіцца конкурс на лепшага чытальніка скорагаворкі.) Колькі слоў у скорагаворцы? Назавіце прыназоўнік. Вызначыце націскны склад у словах *бярозай, прамяніста*. Назавіце слова, у якім чуецца доўгі гук. (*Ззяюць.*) Колькі літар *з* трэба напісаць у гэтым слове? Запішыце скорагаворку па памяці. (Пасля запісу праводзіцца самаправерка напісанага.) Падбярыце і запішыце аднакаранёвыя словы да слова *бяроза*. (Адзін вучань запісвае на дошцы словы *бярозавы, бярозавік, падбярозавік*, выдзяляе ў іх карань, астатнія працуюць у сшытках.)

II. Дамашняе заданне.

Практыкаванне 5.

III. Вынік урока.

На дошцы запісана слова *салодкі*.

— З чаго складаюцца словы? Назавіце гукі і літары ў слове *салодкі*. Колькі складоў у гэтым слове? Разбярыце яго па саставе. (Адзін вучань выходзіць да дошкі і робіць разбор: *салод-к-і*.) Складзіце сказ, у якім слова *салодкі* будзе ўжыта ў прамым/пераносным значэнні. (*Хлопчык п'е салодкі сок./ Дзяўчынка бачыць салодкі сон.*)

Урок 2. Паўтарэнне: правапіс прыставак, якія заканчваюцца на *-б, -д, -з, -с*

Мэты: актуалізаваць веды навучэнцаў пра прыстаўку як значымую частку слова, пра правапіс прыставак, якія заканчваюцца на *-б, -д, -з/с*; адпрацоўваць уменне вылучаць прыстаўкі ў словах, пісаць нязменна прыстаўкі *аб-, ад-, пад-, над-, прад-, перад-*, ажыццяўляць выбар патрэбнага зычнага ў прыстаўках, якія заканчваюцца на *-з/с*; выпрацоўваць вымаўленчыя навыкі, арфаграфічную пільнасць, узбагачаць слоўніковы запас навучэнцаў антонімамі; развіваць лагічнае мысленне, кемлівасць; выхоўваць цікавасць да чытання і разгадвання загадак на беларускай мове.

Абсталяванне: заданні на дошцы.

I. Праверка дамашняга задання.

— Прачытайце сказы, якія вы запісалі. Назавіце словы, у якіх на месцы пропуску ўставілі *я*. Раскажыце правіла правапісу літар *е, ё-я*. Назавіце словы, у якіх на месцы пропуску ўставілі *а*. Падбярыце да іх такія аднакаранёвыя словы, у якіх замест *а* пішацца *о*. (*Клопат, рост*). Раскажыце правіла правапісу літар *о, э-а*. Назавіце аднакаранёвыя словы сярод выдзеленых слоў. (*Каршун, каршуніха, каршунова*.) Які карань вы выдзелілі ў

іх? Дакажыце, што *каршуны, каршуноў* — формы слова *каршун*. Назавіце канчаткі ў формах гэтага слова.

II. Паўтарэнне вывучанага.

1. Работа па заданні на дошцы.

— Прачытайце словы, запісаныя на дошцы: *а..везці, а..казаць, ра..везці, ра..казаць*. У якой частцы слоў прапушчаны літары? Правапіс чаго трэба ўспомніць, каб уставіць у словы прапушчаныя літары? (Выслухоўваюцца адказы вучняў.)

2. Праца з падручнікам.

— Разгледзьце ўважліва схему на с. 6. Успомніце і раскажыце, як пішуцца прыстаўкі *аб-, ад- перад-, над-, пад-*.

Практыкаванне 6.

— Прачытайце верш сам сабе. Які настрой перадаецца ў ім: сур'ёзны ці жартоўны? Колькі сказаў у вершы? Які са сказаў пыталны (апавядальны)? Выразна прачытайце яго. Выразна прачытайце верш у парах. (Заслухоўваецца чытанне некалькіх пар вучняў.) Спішыце верш, раскрываючы дужкі. Пастаўце ў канцы сказаў патрэбныя знакі прыпынку. (Пасля запісу верша вучнямі праводзіцца ўзаемаправерка напісанага.) Знайдзіце ў творы і назавіце словы з прыстаўкамі. Выдзеліце прыстаўкі, растлумачце іх правапіс. (Вучні па чарзе называюць словы з прыстаўкамі, тлумачаць іх правапіс, усе разам выдзяляюць гэтую частку слова (*адкажы, падрос, увосень*).)

Практыкаванне 7.

— Успомніце, якія словы называюцца антонімамі. Прывядзіце прыклады антонімаў. (Выслухоўваюцца адказы вучняў.) Да прапанаваных слоў падбярыце аднакаранёвыя антонімы. (Адзін вучань запісвае пары слоў на дошцы, выдзяляе ў іх прыстаўкі, астатнія працуюць у сшытках.) У якіх словах напісалі апостраф пасля прыстаўкі? Чаму? Вусна складзіце сказы з гэтымі словамі. (Заслухоўваюцца адказы некалькіх вучняў.)

— Разгледзьце ўважліва схему на с. 7. Успомніце і раскажыце, ад чаго залежыць правапіс прыставак, якія заканчваюцца на *-з/с*. Прывядзіце прыклады звонкіх (глухіх) зычных гукаў.

Практыкаванне 8.

— Прачытайце першую пару слоў. Якая прыстаўка ў слове *бязвоблачны*? Чаму яна заканчваецца на *-з*? Назавіце націскны склад у гэтым слове. Чаму ў прыстаўцы пішацца літара *-я*? Да астатніх слоў падбярыце аднакаранёвыя з прыстаўкамі *бес-/бяс-, без-/бяз-*. Растлумачце правапіс гэтых прыставак. (Вучні па чарзе называюць словы з прыстаўкамі, тлумачаць іх правапіс, усе разам запісваюць пары слоў.)

Практыкаванне 9.

— Прачытайце загадку. Якую адгадку яна мае? (*Зоркі на небе*.) Спішыце загадку, устаўляючы ў словы прапушчаныя літары. (Пасля самастойнага запісу загадкі вучні называюць літары, якія ўставілі ў словы, тлумачаць іх правапіс, выдзяляюць у словах *бясконцым, разгоніць* прыстаўкі, падкрэсліваюць першую літару караня.)

Практыкаванне 10.

— Прачытайце тэкст. Чым прывабліваюць людзей загадкі? (Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.) Перачытайце яшчэ раз загадку, якая сустрэлася ў тэксце. Якую адгадку яна мае? (*Цвік у падэшве*.) Якія яшчэ беларускія загадкі вы ведаеце? Загадайце іх вучням класа. (Па жаданні загадваюць беларускія загадкі.) Усе, хто любіць загадкі, могуць выканаць творчае заданне і падрыхтаваць да наступнага ўрока яшчэ некалькі беларускіх загадак, каб загадаць іх аднакласнікам.

Выпішыце з тэксту выдзеленыя словы. Абазначце ў іх прыстаўкі, растлумачце іх правапіс. (*Запіс з каменціраваннем*.)

III. Дамашняе заданне.

Практыкаванне 11.

IV. Вынік урока.

— Як пішуцца прыстаўкі *аб-, ад- перад-, над-, пад-*? Ад чаго залежыць правапіс прыставак, якія заканчваюцца на *-з/с*? Якія літары трэба ўставіць у словы, запісаныя на дошцы? (Звяртаецца ўвага на словы, з якіх пачыналася праца на ўроку. Вучні па чарзе выходзяць да дошкі, дапісваюць у іх патрэбныя літары, абазначаюць прыстаўкі.)

Урок 3. Паўтарэнне: правапіс падвоеных літар на стыку прыстаўкі і караня, караня і суфікса

Мэты: актуалізаваць веды навучэнцаў пра правапіс падвоеных літар на стыку прыстаўкі і караня, караня і суфікса; адпрацоўваць уменне вылучаць марфемы ў слове, выпрацоўваць вымаўленчыя навыкі, арфаграфічную пільнасць, узбагачаць слоўнікавы запас навучэнцаў сінонімамі, развіваць вуснае звязнае маўленне; выхоўваць арганізаванасць, акуратнасць.

Абсталяванне: заданні на дошцы, карткі са словамі *зіма, чалавек, мора, кіт, знікненне, рашэнне*.

I. Праверка дамашняга задання.

— Прачытайце верш, які вы запісалі. Якія літары вы ўставілі ў словы? Растлумачце іх правапіс. (Адзін з навучэнцаў называе словы, у якія ўстаўлялі літары, і тлумачыць правапіс прыставак.) Якія яшчэ словы з прыстаўкамі ёсць у вершы? (*Зашумеў, пасадыць*.) Якія прыстаўкі вы выдзелілі ў іх? (Другі навучэнец называе словы з прыстаўкамі і вылучае ў іх патрэбныя часткі.)

II. Паўтарэнне вывучанага.

1. Работа па заданні на дошцы.

— Прачытайце словы, запісаныя на дошцы *расмяшыць, калоссе*. Што іх аб'ядноўвае? (Выслухоўваюцца меркаванні вучняў.) Чаму ў гэтых словах пішуцца побач дзве аднолькавыя літары?

2. Праца з падручнікам.

— Разгледзьце ўважліва схему на с. 9. Ці ўсе выпадкі напісання ў слове дзвюх аднолькавых літар побач мы назвалі? (Называюцца непрыгадаваныя выпадкі.) З апорай на схему пералічыце ўсе выпадкі падваення літар у словах.

Практыкаванне 12.

— Утварыце словы на ўзор. Выдзеліце ў іх корань і суфікс. (Адзін вучань працуе каля дошкі, астатнія запісваюць пары слоў у сшыткі.) Якія з запісаных слоў з'яўляюцца назоўнікамі? Словы якой часціны мовы вы ўтварылі ад назоўнікаў пры дапамозе суфікса **-н-**?

Практыкаванне 13.

— Прачытайце прыказкі. У якой з іх ухваляюцца добрыя, надзейныя людзі? У якой сітуацыі можна выкарыстаць другую прыказку? Якія літары трэба ўставіць у выдзеленыя словы? Чаму? Запішыце гэтыя словы і разбярыце іх па саставе. (Запіс з каменціраваннем.) Запомніце адну з прыказак на выбар. Запішыце яе па памяці. (Пасля выканання задання праводзіцца ўзаемарпаверка напісанага.)

Практыкаванне 14.

— Прачытайце тэкст. (Чытанне вучнямі па частках.) Раскажыце, як хлопчык збіраецца ў школу. Чаму трэба правільна планаваць свой дзень? (Выслухоўваюцца меркаванні некалькіх вучняў.) На што ўказвае назва тэксту: на тэму ці на асноўную думку? (На тэму.) Знайдзіце і прачытайце сказ, у якім заключаецца асноўная думка тэксту. (*Прывычка — добрая справа.*) Раствлумачце значэнне апошняга слова ў гэтым сказе. (*Тут: рэч, з'ява.*) Прачытайце сказ, запісаны на дошцы: *Справа ад дарогі стаяў вялікі дом.* Якое значэнне мае ў ім слова *справа*? (*З правага боку.*)

Выпішыце з тэксту выдзеленыя словы, раскрываючы дужкі. Выдзеліце ў іх прыстаўкі. (Адзін вучань працуе каля дошкі, астатнія — у сшытках.) Знайдзіце ў тэксце слова з падоўжаным зычным гукам і запішыце яго. (*Адзенне.*)

Развіццё маўлення.

— Раскажыце пра свой рэжым дня. (Заслухоўваюцца выказванні некалькіх вучняў.)

Практыкаванне 15.

— Прачытайце словы. Якое са слоў лішняе? (*Час.*) Чаму? (*Астатнія словы — сінонімы.*) Для чаго людзі выкарыстоўваюць гадзіннік, будзільнік, ходзкі? (*Каб вызначаць час.*) Перакладзіце слова **час** на рускую мову. (*Время.*) Якое значэнне мае слова *час* у рускай мове? (*60 мінут.*) Як па-беларуску называюць адзінку вымярэння часу, якая складаецца з 60 мінут? (*Гадзіна.*)

Дапоўніце сказы словамі-сінонімамі. Запішыце сказы, раскрываючы дужкі. (Адзін вучань працуе каля дошкі, астатнія — у сшытках.)

Развіццё маўлення.

— Якія яшчэ гадзіннікі вы ведаеце? (*Пясочныя, сонечныя, вадзяныя, кветкавыя.*) Як па іх можна вызначыць час? (Заслухоўваюцца адказы некалькіх вучняў.) Вы бачыце, што адразу даць поўны і дакладны адказ на гэтыя пытанні складана. Вучні, якіх зацікавіла пытанне вызначэння часу людзьмі, могуць выканаць заданне для эрудытаў і падрыхтаваць да наступнага ўрока адпаведнае паведамленне з выкарыстаннем інфармацыі з дзіцячай энцыклапедыі або інтэрнэта.

Практыкаванне 16.

— Запішыце словы, раскрываючы дужкі, абзначце ў іх корань і прыстаўку, растлумачце правапіс прыставак. (Запіс з каменціраваннем. Звяртаецца ўвага на правапіс галосных і апошняга зычнага ў прыстаўках, на падваенне зычных на стыку прыстаўкі і кораня.) Назавіце сярод запісаных слоў прыметнікі. Я пакажу вам карткі з назоўнікамі (*зіма, чалавек, мора, кіт, знікненне, рашэнне*). Падбярыце да гэтых слоў прыметнікі, якія падыходзяць па сэнсе.

III. Дамашняе заданне.

Практыкаванне 17 (у якасці творчага варыянта дамашняга задання вучні могуць падрыхтаваць паведамленне пра спосабы вызначэння часу людзьмі.)

IV. Вынік урока.

— Калі ў словах пішуцца побач дзве аднолькавыя літары? Прывядзіце прыклады слоў з падвоенымі літарамі.

Урок 4. Паўтарэнне: часціны мовы

Мэты: актуалізаваць веды навучэнцаў пра падзел слоў на часціны мовы, іх змяненне, ролю ў сказе; адпрацоўваць умненне знаходзіць у тэксце назоўнікі, прыметнікі, дзеясловы, прыназоўнікі, вызначаць род, лік назоўнікаў, прыметнікаў, час і лік дзеясловаў; узбагачаць слоўнікавы запас навучэнцаў прыказкамі пра з'явы прыроды, развіваць граматычны лад маўлення, назіральнасць; выхоўваць любоў да прыроды.

I. Праверка дамашняга задання.

— Прачытайце першую (другую) загадку з дамашняга практыкавання. Якую адгадку яна мае? Якія літары вы ўставілі ў словы **аббяжыць, абшукае (адгадайце)**? Чаму? Назавіце корань і прыстаўку ў гэтых(-ым) словах(-е)?

— Хто з вас падрыхтаваў паведамленне пра тое, па чым людзі вызначаюць час? (Заслухоўваюцца адказы падрыхтаваных вучняў. Паведамленне можа быць прыкладна такім: *За шмат тысячагоддзяў да вынаходніцтва сучасных гадзіннікаў людзі спрабавалі вызначаць час. Для гэтага яны выкарыстоўвалі свечкі, масленныя лямпы. Першым гадзіннікам было Сонца. Сонечным гадзіннікам карысталіся яшчэ ў Старажытным Вавілоне больш за 3000 гадоў таму. Час вызначалі па даўжыні ценю ад Сонца, які даваў вертыкальны слуп на зямлі. Вадзяны гадзіннік такі ж старажытны, як і сонечны. У ім вада выцякала з адной чашы ў другую, на якую нанесены дзяленні. Час вызначалі пры параўнанні ўзроўню вады і дзялення. У далейшым быў вынайздзены пясочны гадзіннік. У ім пры пераварочванні пясок за пэўны час трапляў з верхняй часткі шкляной пасудзіны ў ніжнюю. Самы першы кветкавы гадзіннік быў створаны ў сямнаццатым стагоддзі ў Швецыі. Цыферблатам гадзінніка стала кветкавая клумба. Ролю лічбаў выконвалі розныя кветкі, якія абуджаліся і засыналі ў пэўны час. Самы вялікі музей гадзіннікаў знаходзіцца ў Швейцарыі. Тут*

прадстаўлены больш за 2500 прыбораў вымярэння часу, якія былі створаны за апошнія 700 гадоў.)

II. Паўтарэнне вывучанага.

Праца з падручнікам.

Практыкаванне 18.

— Прачытайце словы. Складзіце з іх сказ і запішыце. Назавіце ў сказе дзейнік і выказнік. Якой часцінай мовы з'яўляецца дзейнік (выказнік)? Пастаўце пытанні да дадanych членаў сказа. Якімі часцінамі мовы з'яўляюцца словы **асенні, за, акном**?

— Разгледзьце ўважліва табліцу на с. 13. Назавіце вядомыя вам часціны мовы. Якія часціны мовы змяняюцца па ліках? (*Назоўнік, прыметнік, дзеяслоў*.) Якая часціна мовы мае род? (*Назоўнік*.) Прывядзіце прыклады назоўнікаў мужчынскага, жаночага, ніякага роду. Якія часціны мовы могуць змяняцца па родах? (*Прыметнік, дзеяслоў*.) У форме якога ліку прыметнік змяняецца па родах? Прывядзіце прыклад прыметніка адзіночнага ліку ў форме мужчынскага, жаночага і ніякага роду. У якой форме часу дзеяслоў змяняецца па родах? Прывядзіце прыклад дзеяслова прошлага часу адзіночнага ліку ў форме мужчынскага, жаночага і ніякага роду. Якую ролю ў сказе можа выконваць назоўнік (прыметнік, дзеяслоў)? Якая з вядомых вам часцін мовы не змяняецца? Для чаго служыць прыназоўнік у сказе?

Практыкаванне 19.

— Прачытайце верш. (Адзін вучань чытае, астатнія слухаюць і сочаць за правільнасцю вымаўлення ўсіх слоў у тэксце.) Пра якую прыродную з'яву ідзе размова ў творы? Якое яшчэ значэнне мае слова *лістапад*? (*Назва апошняга месяца восені*.) Спішыце. Зверху над словамі пазначце, якой часцінай мовы яны з'яўляюцца. (*Запіс з каменціраваннем*.) Вызначыце род і лік прыметнікаў. Падкрэсліце дзейнік і выказнік у другім сказе.

Практыкаванне 20.

— Прачытайце. (Чытанне тэксту вучнямі сам сабе.) Колькі сказаў у тэксце? (Вучні выказваюць свае меркаванні.) Прачытайце першы сказ. (Вызначэнне межаў сказа.) Запішыце яго. (Запіс з

каменціраваннем. Аналагічна вылучаюцца і запісваюцца астатнія сказы тэксту.) Знайдзіце ў тэксце аднакаранёвыя словы да назоўніка *шпачаня*. (**Шпачыныя, шпакоўні, шпакі**.) Выдзеліце ў іх карань. Якія зычныя гукі змяніліся ў карані гэтых слоў? Пазначце, якой часцінай мовы з'яўляюцца аднакаранёвыя словы. (Запіс з каменціраваннем.) Разгледзьце схему сказа на с. 14. Дзе ў гэтым сказе знаходзіцца дзейнік? (*У канцы сказа*.) На якое пытанне адказвае даданы член сказа, які паясняе дзейнік (выказнік)? Знайдзіце ў тэксце і прачытайце сказ, які адпавядае схеме. (*Першы сказ*.)

Практыкаванне 21.

— Прачытайце словы першай групы. Знайдзіце сярод іх лішняе. (*Ляцяць*.) Што аб'ядноўвае астатнія словы ў радзе? (*Прыметнікі*.) Вызначыце лік і род гэтых прыметнікаў. (Аналагічна аналізуюцца словы астатніх груп.) Прыдумайце і запішыце сказ. Выкарыстайце ў ім па адным слове з кожнага рада. (Напрыклад: *Чырвоныя яблыкі ляжаць у кошыках*.) Форму якога слова змянілі? (*Кошыкі — кошыках*.) Для чаго вы гэта зрабілі? Абзначце канчатак у слове **кошыках**. Знайдзіце ў сказе назоўнікі. Вызначыце іх род.

Практыкаванне 22.

— Прачытайце прыказку, карыстаючыся падказкай. (*Восень на рабым кані ездзіць*.) Якое значэнне мае слова *рабы* ў сказе? (*Не аднаго колеру, прырэсты, з плямамі іншага колеру*.) Якая прыродная з'ява прыгадваецца ў прыказцы? (*Змена колеру лісця на дрэвах восенню*.) Запішыце прыказку. Вызначыце, якой часцінай мовы з'яўляецца кожнае слова ў ёй. Абзначце час і лік дзеяслова (*Пасля самастойнага выканання задання вучнямі праводзіцца калектыўная праверка*.)

III. Дамашняе заданне.

Практыкаванне 23.

IV. Вынік урока.

— Назавіце вядомыя вам часціны мовы. Якая з іх не змяняецца? Як змяняюцца назоўнікі (прыметнікі, дзеясловы)? Якую ролю ў сказе выконваюць назоўнікі (прыметнікі, дзеясловы)?